

Csatlós Erzsébet tudományos segédmunkatárs,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Jogi és Európa-jogi Tanszék

A római kor és a középkor tengerjoga

Bevezetés

Napjainkban a tengeri területek jelentős része állami szuverenitás alatt áll: a parti tenger teljes mértékben államterületnek minősül,¹ az alapvonalától 200 tengeri mérföldig pedig fokozatosan csökkenő mértékben jelen van az állami szuverenitás a víz tekintetében,² a kontinentális talapzaton pedig akár még ezen a távolságon túl is kizárólagos jogok illetik meg az államot.³

Nem volt ez azonban mindig így, és hosszú történelmi és dogmatikai utat járt be a tengerjog fejlődése, amíg kialakult annak a jogi absztrakciónak az elméleti háttere, amely szerint a szuverenitás a tengeren is manifesztálódhat. A tanulmány ezeket a gyökereket igyekszik feltérképezni.

1. A tengerjog az ókorban és a kora középkorban

Általános vélelem, hogy a tengerjog, mint ahogyan az államközi kapcsolatok egyéb ága is, a nyugat-európai keresztény civilizáció terméke, és hogy az Európán kívüli államok csekély szerepet játszottak annak alakulásában.⁴ Ez a megállapítás annak ellenére tartja magát, hogy

¹ Lásd United Nations Convention on the Law of the Sea. Montego Bay 10 December 1982. 1833 U.N.T.S. 3. (a továbbiakban: UNCLOS) 2. cikk.

² Lásd UNCLOS 33. és 55. cikk.

³ Lásd UNCLOS 76-78. cikk.

⁴ Anand, Ram Prakash: "Law of the Sea in Historical Perspective." in: Changing Dimension of International Law: an Asian Perspective. Lecture IV. Martinus Nijhoff Publishers, 2006. p. 1. <http://www.profrpanand.org/sites/default/files/articles/LectureIV-article.pdf> (2011.12.09.); Verzijl, J. H. W.: „Western European Influence on the Foundations of International Law.” in: Verzijl, J. H. W.: "International Law in Historical Perspective. Vol. 1. Sijthoff, Leyden, 1968. p. 435-36.

egyres ókori keleti államok igen magas fejlettségi szinten működtek, és jelentős kapcsolatot áptoltak a nyugattal.⁵

Nemcsak napjainkban, hanem az évszázadok során mindig is napirenden voltak a tengeri hajózás szabályai. Az erre irányadó szabályanyagot a mai fogalmaink szerint *tengerészeti jog*nak (*admiralty law* vagy *maritime law*) hívjuk. *Hammurapi* ie. 1780 körül keletkezett törvénykönyve is tartalmaz tengerészeti utalásokat,⁶ ahogy az ie. 1700 körüli sumér források is említik a hajósok jogait és kötelezettségeit.⁷ *Manu* törvénykönyve (ie 1500) részletekbe menően elemzi a jogérvényesítés módját a tengeri szállítás szabályainak megszegése esetén,⁸ *Jusztiniánusz* törvénykönyve azonban a hajótulajdonos védelmén kívül részletesen szabályozza azt az esetet is, amikor szállítás közben a körülmények alakulása miatt a rakománytól kénytelenek megszabadulni, azt tengerbe dobni.⁹

A rendelkezésünkre álló ókori források egyértelműen tanúsítják, hogy abban a korban az államok elsősorban a hajózás magánjogi vonatkozásaira helyezték a hangsúlyt, de ez nem jelenti, hogy a tengerek feletti szuverenitás nem foglalkoztatta őket. *Thuküdidész* és *Euzébiusz* írásai is említik a tengerek feletti dominancia kérdését, *Plutarkhosz* pedig a tengeri kalózkodás elleni fellépésről is részletesen beszámolt, mint az állam közhatalmának tengeri érvényesülésének ékes bizonyítéka.¹⁰ *Hérodotosz* szerint *Polükratész* (az ie. 538-522 között uralkodó szamoszi türannosz) volt az első ismert görög, aki a tengerek feletti uralomról beszélt. Ezt a megállapítást azonban korának aspektusai közé kell helyezni, hogy helyesen értelmezhesük. Akkoriban ugyanis inkább befolyási övezetként tekintettek a tengerekre, mintsem birtokba vehető területekről, így szuverenitás-kiterjesztésről nem beszélhetünk, legfeljebb arról, hogy melyik hatalom gyakorolta a tengeri hegemoniát.¹¹

⁵ A nyugat-európai államok kereskedelem útján szoros kapcsolatban álltak az ázsiai államokkal, ahol a tengerjog szabályai sokkal lazábban voltak, és már jóval korábban érvényesült a nyílt tengerek szabadsága, mint ahogy az Európában elfogadottá vált. Anand, Ram Prakash: *Origin and Development of the Law of the Sea: History of International Law Revisited*. BRILL, The Hague, 1983. p. 5.; 10.

⁶ Hammurabi's Code of Laws (circa 1780 B.C.) The Admiralty and Maritime Law Guide. Virtual Library. <http://www.admiraltylawguide.com/documents/hammurabi.html> (2011.12.19.) 234-240. és 275-277. számú szabály.

⁷ Sumerian Laws Handbook (circa 1700 B.C.) The Admiralty and Maritime Law Guide. Virtual Library. <http://www.admiraltylawguide.com/documents/sumerian.html> (2011.12.19.)

⁸ The Laws of Manu (Manusmriti) (1500 B.C. to 200 A.D.) The Admiralty and Maritime Law Guide. Virtual Library. <http://www.admiraltylawguide.com/documents/manu.html> (2011.12.19.)

⁹ Justinian's Digest (529 - 565 A.D.) XIV. könyv, I-II. Cím. The Admiralty and Maritime Law Guide. Virtual Library. <http://www.admiraltylawguide.com/documents/digestxiv.html> (2011.12.19.)

¹⁰ Thurman, A. E.: *The Justification of the Law of the Sea in Early Modern Europe*. Ph.D. Dissertation, University of Michigan, 2010. www.deepblue.lib.umich.edu/bitstream/2027.42/78958/.../thurmanm_1.pdf (2011.12.19.) p. 56.

¹¹ Thurman: i. m. p. 57-58.

A két nagy ókori birodalom egyike sem igényelt a mai fogalmak szerinti szuverenitást a tengerek felett. A görögök is olyan szokásjogot alakítottak ki, amely kizárólag a tengeri kereskedelmet szabályozta, és ezen a nyomvonalon haladtak később a rómaiak is. Nézetük szerint az állami hatalom a tengerpartnál véget ér, és a tengerek, valamint a parti sáv mindenki számára szabad terület, amely nem lehet tulajdon tárgya sem. *Ulpianus* (III. század) úgy fogalmazott, hogy a tenger természeténél fogva mindenkié (*mare quod natura omnibus patet*),¹² *Marcianus* (II. század) szerint is mindenkié,¹³ míg *Celsus* a levegőhöz hasonlította, és így fejezte ki annak mindenki által szabadon használható voltát (*maris communem usum omnibus ut aeria*).¹⁴

A római jog szerint tehát a partvidék és a tenger is mindenki által szabadon használható, az állami szuverenitás addig tart, ameddig dagálykor a víz eléri a szárazföldet. Ha valaki kunyhót épít a part azon részén, amely ettől a víz felé esik – és nyilván apálykor száraz marad –, akkor azt mindenki köteles túrni. Ebben az esetben az építő tulajdonjogot szerez az épületen egészen addig, amíg az fennáll, vagy el nem hagyja, ez utóbbi esetekben a terület ugyanis újra a közösségé lesz.¹⁵ A tengerekre vonatkozó jogi megítélés oka elsősorban az, ami a görögöket is vezérelte: természeténél fogva nem birtokolható a vízi terület, mivel az testetlen, így nem kézzel fogható.¹⁶ *Antonius* császár úgy fogalmazott, hogy ő minden föld ura, de a tengernek a jog az uralkodója. A szuverenitás deklarációjára azonban nem is volt szüksége a Római Birodalomnak, hiszen a Földközi-tenger minden partján jelen volt, magán a tengeren pedig a római hadiflotta biztosította a hegemoniát.¹⁷

¹² *Venditor fundi geroniani fundo botriano, quem retinebat, legem dederat, ne contra eum piscatio thynnaria exerceatur. quamvis mari, quod natura omnibus patet, servitus imponi privata lege non potest, quia tamen bona fides contractus legem servari venditionis exposcit, personae possidentium aut in ius eorum succedentium per stipulationis vel venditionis legem obligantur.* A geronianus telek eladója kikötötte a botrianusi telek (mint uralkodó telek) javára, amelyet (az eladó) megtartott magának, hogy e (botrianusi) partszakasz mentén nem szabad tintahal halászatot folytatni. Habár tengeren, amely a természettől fogva mindenki számára nyitva áll, nem lehet szerződéses megállapodással (*lex privata*) szolgáltatást (*servitus*) alapítani, mégis mivel a *bona fides* megkövetelte, hogy az adásvételi szerződés kikötéseit megtartsák, (a megvett partszakasz) birtokosait vagy azok jogutódjait a *stipulatio* vagy az adásvételi szerződés kikötései kötelezik. (Fordította: Pozsonyi Norbert) D. 8,4,13 pr. *Ulpianus* 6 *opin.*

¹³ *Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris.* És a természetjog szerint mindenki közös (dolgai): a levegő, a folyó víz, a tenger és ezáltal a tengerpartok. (Fordította: Pozsonyi Norbert) D. 1,8,2,1 *Marcianus* 3 *inst.*

¹⁴ *Maris communem usum omnibus hominibus, ut aeris, iactasque in id pilas eius esse qui iecerit: sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisve usus eo modo futurus sit.* A tenger, ugyanúgy, mint a levegő, minden ember közös használatában áll és az abba állított gátak azé, aki (azokat) odaállította: de nem szabad ezt (ti. a gátemelést) megengedni, ha ezen a módon a part vagy a tenger használata rosszabbá válik. (Fordította: Pozsonyi Norbert) D. 43,8,3,1 *Celsus* 39 *dig.*

¹⁵ Thurman: i.m. p. 56-57.

¹⁶ Thurman: i.m. p. 59.

¹⁷ Prows, Peter: "Tough Love: The Dramatic Birth and Looming Demise of UNCLOS Property Law (and What is to be Done about it)." *Texas International Law Journal*, Vol. 42. 2007. p. 249.; Pardo, Arvid: "The Law of the Sea: Its Past and Its Future." *Oregon Law Review*, Vol. 63. 1984. p. 7.; Thurman: i.m. p. 58.

A Római Birodalom felbomlását követően az európai államalakulatok között egyre erősödő vita támadt a tengeri útvonalak használata, a halászati jogok, a tranzit díjak és általános értelemben a tengerpolitika kérdésében. Ez a folyamat a XIII.-XIV. századra elvezetett oda, hogy a tengerparttal rendelkező államok a part menti sávra elkezdtek kiterjeszteni a szuverenitásukat, és megjelentek az első tengeri területek iránti követelések.¹⁸ A hajózással összefüggő joganyag tovább élt az ún. *Rodoszi Tengeri Kódexben*,¹⁹ de tekintettel arra, hogy magán a tengeren való állami területszerzésnek korábban nem volt gyakorlata, így annak jogállásával kapcsolatban nem volt dogmatikai iránymutatás sem.

2. A középkor tengerjoga a dogmatikai összecsapások árnyékában

2.1. A tengeren való szuverenitás-kiterjesztés koncepciójának változásai a X. századtól a reformáció hatásainak megjelenéséig

A Római Birodalom hegemoniájának megszűnését követően az itáliai városállamok próbálták átvenni a tengerek feletti kereskedelmi befolyást, de mivel méretükből kifolyólag fizikailag nem tudták elérni azt, ami Rómának sikerült, ezért jogi eszközökkel igyekeztek biztosítani a kizárólagos jogukat a tengeren. A X-XII. század során Pisa és Toszkána a Tírrén-tenger, Velence az Adriai-tenger, Genova pedig a Liguriai-öböl vize felett igényelt szuverenitást, északon pedig Dánia és Norvégia igyekezett sajátjaként kezelni a környező vizeket, jogalapot viszont Velence kivételével egyik városállam sem tudott felmutatni. Velence pápai ajándékként (*donationis Pontificiae*) kapta meg az Adriai-tengert, és mivel a korban megerősödő kereszténység miatt a pápát tekintették Isten földi helytartójának, és így minden föld urának – és ennek analógiájára a vizek urának –, így a keresztény uralkodók is végső soron a területeiket a pápa vazallusaként birtokolták.²⁰ Az iszlám világban ezzel egy időben

¹⁸ Pardo: i.m. p. 7.; Prows: i.m. p. 249.

¹⁹ A kódex a Bizánci Birodalom tengeri kereskedelmére és hajózására, valamint a kalózok elleni védekezésül szolgáló biztosításokra vonatkozó szabályokat inkorporálta, melyek alapja a szokásjog és a jusztiniánuszi kódex előírásai, amelyek viszont az ókori rodosziak fejlett tengerészeti szabályait tartalmazzák. Ezt a VII. századi munkát tekinthetjük az első tengerészeti törvénykönyvnek, amely jelentősen befolyásolta a későbbi századok tengerészeti joganyagát, és elsősorban az itáliai városállamok kereskedelmét. Agyebeng, Kissi: "Theory in Search of Practice: The Right of Innocent Passage in Territorial Sea." *Cornell Law School, Digital Repository, Graduate Students Papers*, Paper 9. 2005. http://scholarship.law.cornell.edu/lps_papers/9 (2011.12.19.) p. 7. A rodoszi jog és a jusztiniánuszi kodifikáció kapcsolatát részletesen lásd, Benedict, Robert D.: "The Historical Position of the Rhodian Law." *The Yale Law Journal*, Vol. 18. No. 4. 1909. p. 223-242.

²⁰ A történet szerint amikor III. Alexander pápa összetűzésbe került I. Frigyes német-római császárral a pápaválasztás során, mivel az uralkodó nem volt hajlandó elismerni őt pápaként, ezért 1159-ben a császárt kiátkozták, aki viszont bosszúból sorra igázta le az itáliai városállamokat. A velencei dózse volt az, aki segített a feleknek békét kötni, és emiatt a szolgálatáért a pápa számos szimbolikus ajándékot adott a dózsának, többek között egy tengeri hatalmat jelképező gyűrűt. Thurman: i.m. p. 66-67.

egy másik igazolási módot kerestek, amelyben a jelenlegi parti tenger őse jelenik meg: úgy vélték, hogy a parti állam addig tudhatja magáénak a part menti vizeket, amilyen távolságig a partról látható a hajók árboca.²¹

Összefoglalva, különböző mértékben egyre gyakrabban fordult elő, hogy egyes államok másokat ki akartak zárni a tengerek – akár halászati vagy hajózási célú – használatából, igaz, hogy főként az Európa közelében lévő, szárazföldek által félig zárt tengerrészekben, és nem igazán a nagy kiterjedésű, parttól távol eső nyílt vizeken.²²

Az Északi-tengert – más néven Grönland-tenger, Izlandi-tenger, vagy *Mare Septentrionalis*, hiszen sokáig nem létezett egységes elnevezése –, Norvégia a kora középkortól kezdve sajátként kezelte, ahol az idegen államok hajói számára megtiltották nemcsak a halászatot, de a közlekedést is. Az 1400-as években élénk érdeklődés indult meg a területen való hajózás és a gazdasági kiaknázás, a halászat iránt, így a norvég uralkodók egyre nehezebben tudták fenntartani a terület kizárólagosságához fűződő igényeiket, ugyanakkor számos 1400-as években kötött szerződés bizonyítja, hogy Hollandia és Nagy Britannia is elismerte a norvég jogokat azáltal, hogy alávetették magukat a norvégok által diktált halászati és hajózási feltételeknek. Egy 1490-es szerződés alapján az angolok például korlátozás nélkül áthajózhattak Izland szigetére, ott halászhattak és kereskedhettek, ehhez csupán a szokásos vámösszeget kellett megfizetni, és 7 évente megújítani az engedélyt. A szerződést VIII. Henrik angol uralkodó még megújította 1523-ban, de ezzel párhuzamosan a XVI. században már egyre erősödtek az ellentétek a nyílt tengerek szabadságával élni kívánó államok miatt.²³

A keresztény világban a szárazföldi területszerzés igazolásaként egyre inkább elterjedtek a pápai bullák, és a két első felfedező hatalom, Portugália és Spanyolország számos ilyen dokumentummal bírt, és amikor azok területi hatálya tekintetében káosz alakult ki, Spanyolország VI. Alexander pápához fordult döntésért. A pápa 1493-során 4 bullát bocsátott ki,²⁴ amelyek alapján 1494-ben megszületett a később *Tordesillas-i Szerződés*ként

²¹ Thurman: i.m. p. 67. Az iszlám tengerjog-felfogásról bővebben lásd.: Khalilieh, Hassan S.: "Legal Aspects from a Cairo Geniza Responsum on the Islamic Law of the Sea: Practice and Theory." *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 96. No. 2. Spring 2006. p. 180–202.

²² Vidas, Davor: "The Anthropocene and the International Law of the Sea." *Philosophical Transaction of the Royal Society A*, No. 369. 2011. p. 912.

²³ Theutenberg, Bo Johnson: "Mare Clausum et Mare Liberum." *Arctic*, Vol. 37. No. 4. 1984. p. 483-484.

²⁴ Az 1493. május 3-án kibocsátott *Inter Caetera* garantálta a spanyolt felfedezők számára a tulajdonjogot az eddig keresztény uralkodó által még fel nem fedezett területeken, a szintén ezen a napon kiadott *Eximiae Devotionis* pontosította az *Inter Caetera* rendelkezéseit, az 1493. május 4-i *Inter Caetera* a Zöldfoki-szigetekenél húzta a meg a spanyol-portugál határvonalat, míg az 1493. szeptember 26-án kibocsátott *Dudum Siquidem* megerősítette a május 4-i bulla rendelkezéseit, és visszavonta az összes ezt megelőző olyan bullát, amelyek esetleg olyan területet juttatnának portugál kézre, amelyek az új határmegvonás szerint spanyol oldalon lennének. Thurman: i.m. p. 70-72.

elhíresült dokumentum, amelyben Spanyolország és Portugália rögzítette egymás között, hogy az Északi-és a Déli-sark között húzott képzeletbeli vonal képezi a határt kettejük között, mégpedig úgy, hogy a Zöldfoki-szigetektől keletre minden újonnan felfedezett, és ezentúl felfedezésre kerülő terület portugál, míg tőle nyugatra minden spanyol uralom alatt áll. A szerződésben rögzítették, hogy új szigetek, szárazföldek felfedezése vagy kereskedelem gyakorlása céljából egyetlen hajó sem közlekedhet a másik államnak ítélt területen.²⁵ Az adott államok a hegemoniát természetesen a tengeri területeken is érvényesítették, és nemcsak egymás között. Portugália például az 1530-as években engedélyezte francia magánosoknak, hogy a portugál kikötőket használják. Ott várták a kincsekkel megrakott spanyol hajókat (ekkoriban Spanyolország és Franciaország egyébként is az itáliai területekért versengtek egymással), amelyeket aztán kifoszthattak a partközeli vizeken. Az 1559-es *Chateau Chambriesis*-ben kötött békével azonban helyreállt a rend a spanyolok és a franciák között, és ez utóbbiak szóbeli ígérete kaptak a spanyolnak titulált óceánon és tengereken a hajózásra, saját felelősségükre, természetesen.²⁶

A reformáció megjelenése, a katolikus egyház meggyengülése és ezzel párhuzamosan a protestáns hatalmak – Franciaország, Anglia és Hollandia – megjelenése és megerősödése alapvető változásokat hozott a tengerpolitika esetében is. Az új, katolicizmussal ellentétes elvet valló államok megkérdőjelezték ugyanis a pápai bullák szerepét, mint területszerzést igazoló jogalapot. Amikor Spanyolország tiltakozott az angol *Sir Francis Drake* csendes-óceáni – vagyis spanyol vizeken vezetett – hajózásai ellen, I. Erzsébet angol uralkodó kifejtette a *donationis Pontificiae* jogszerűségével szembeni kifogásait. Úgy vélte, hogy nincs jogi alapja annak, hogy Spanyolország az egész Indiai-óceánt magáénak tudja pusztán azért, mert járt itt-ott, felhúzott néhány házat, és elnevezett egy-két hegyfokot, ráadásul azon az alapon, hogy mindezt a pápa szentesítette. Ennek a képzeletbeli tulajdonnak nem szabadna akadályt jelentenie, hogy más államok is kolóniákat létesítsenek a térségben, vagy, hogy szabadon hajózhassanak és kereskedjenek a terület vizein, ugyanis a tenger, ahogyan a levegő is, mindenki által szabadon használható, és nem lehet senki tulajdona.²⁷ Ez az eset tökéletesen kifejezi a protestáns és a katolikus hatalmak közötti vélemény-különbséget a tengeri területek állami uralom alá vonásának lehetőségéről. A protestánsok ugyanis ragaszkodtak ahhoz, hogy a tenger mindenkié, míg a katolikusok a pápai bullára hivatkozva a sajátjukként tekintettek

²⁵ Vidas (2011): i.m. p. 913.

²⁶ Thruman: i.m. p. 73-74.

²⁷ Von der Heydte, Friedrich August: "Discovery, Symbolic Annexation and Virtual Effectiveness in International Law." *AJIL*, Vol. 29. No. 3. 1935. p. 459.; Agyebeng: i.m. p. 9.

azokra, az ideológiai vita gyakorlati problémái miatt pedig a jogtudomány képviselői is elkezdtek foglalkozni a tengerek feletti állami szuverenitás-gyakorlás lehetőségének kérdésével.

2.2. Érvék a *mare liberum* mellett

A tengerek feletti állami szuverenitás-gyakorlás megítélése a *Santa Caterina* nevű portugál vitorlás ügyéhez szervesen kapcsolódik. A hajót a Szingapúri-szoros bejáratánál, 1603. február 25-én foglalta le a Holland Kelet-Indiai Társaság két hajója *van Heemskerck* admirális vezetésével. Az hollandok így kívánták megtorolni azt, hogy Portugália akadályozta a holland kereskedelmet és hajózást a kelet-indiai területeken – amely a Tordesillas-i Szerződés értelmében portugál területnek minősült –, és amiért 1601 novemberében Macao szigetén kivégeztek emiatt 17 holland hajóst. A portugálok ráadásul a johore-i szultán államát is megtámadták, amiért az kereskedett a hollandokkal. A *Santa Caterina* kínai selymet, színes damasztot, egyéb drága és ritka anyagokat, porcelánokat, cukrot, fűszereket, gumit, pézsmát, és egyéb aranyozott dísz tárgyat szállított, amelyet aukciókon olyan összegért értékesítettek, amely majdnem elérte az angol kormány akkori éves bevételét.²⁸ A rakomány miatt annak tulajdonosai keresetet nyújtottak be a Holland Kelet-Indiai Társaság ellen, így a lefoglalás jogi vonatkozásairól az *Amszterdami Tengerészeti Bíróság* 1604. szeptember 9-én döntött, és jogszerűnek nyilvánította a holland akciót.²⁹ Az okokat és miérteket – vagyis hogy a *Santa Caterina* esete nem egyszerű kalózcselekmény volt –, azonban a közvéleménnyel is el kellett fogadtatni, és ehhez kérték *Huig de Groot* segítségét.

A latin *Grotius* néven híressé vált 21 éves ifjú jogász a Holland Kelet-Indiai Társaság egyik direktorának fivérével barátkozott, így figyeltek fel rá, és kérték fel, hogy mihamarabb írjon egy pamfletet a portugálok kelet-indiai kegyetlen és ellenséges magatartásáról, és jogászként foglaljon állást Portugália jogszerűtlen tetteiről a terület vizein, hogy ezzel is igazolják a *Santa Caterina* és annak rakománya ügyében hozott ítéletet. Így született meg a *Mare liberum sive de iure quod batavis competit ad indica*, *Mare liberum* néven ismertté vált című, 1609-ben megjelent mű, amelyben kifejtette, hogy az ún. nyílt tengerek az állami joghatóságon kívül esnek, ahol a kereskedelem, – *Senecát* idézve – az egyik nemzetől a másikig való hajózás joga, valamint a hasznosítás szabadsága mindenkit megillet, a tengeren

²⁸ O'Brien: i.m. p. 56. ; Thrumán: i.m. p. 78.;

²⁹ Vidas, Davor: "Responsibility for the Sea." VIDAS, Davor (ed.): *Law, Technology and Science for Oceans in Globalisation*, Martinus Nijhoff Publishers/Brill, 2010. p. 20.

és a levegőn ugyanis nem lehet tulajdont szerezni. Az, amit ugyanis nem lehet lefoglalni, és így nem birtokolható, és nem is lehet körbekeríteni, természeténél fogva nem lehet tulajdonjog tárgya, ez pedig azt jelenti, hogy a tengerek is szükségképpen szabadok. A portugál felfedezésen alapuló tulajdonszerzés a kelet-indiai vizeken a *iure gentium*-ból levezetve emiatt nem jogszerű.³⁰

Grotius a pápai bullák jogszerűségét egyébként is bírálta. Tagadta, hogy a két állam, Spanyolország és Portugália közötti határvitát eldöntő bulláknak a feleken kívül bárkire is kötelező ereje lenne. Megkérdőjelezte továbbá azt, hogy a pápának valóban az volt szándéka hogy a világ egy részét két állam között ossza fel, mert még ha ez így is lett volna, sem isteni, sem emberi törvény nem támasztaná alá a döntés jogszerűségét. Úgy vélte, hogy a mi urunk, Jézus Krisztus azzal, hogy azt hirdette, hogy az ő királysága nem ezen a Földön van, lemondott minden földi hatalomról, és itt kizárólag emberként volt jelen, így tőle nem lehet földi hatalmat eredeztetni, tőle nem örökölhettek ilyen jogot *Péter apostol (Szent Péter)*, és így a Római katolikus Egyház, és az aktuális pápa sem. A pápa pedig nem a világ ideiglenes ura, hanem spirituális vezetője, és így kizárólag spirituális joghatósággal rendelkezik, és mivel a tenger lakhatatlan, sőt lakhatatlan, ott nincs lélek, aki felett főhatalmat gyakorolhatna, így azon őt semmiféle jogok nem illetik meg.³¹

Grotius szerint a *ius gentium* megkülönböztette a senki dolgát (*res nullius*) és mindenki dolgát (*res communis*), vagy más néven a köz dolgát (*res publica*). Különbséget tettek továbbá a *dominium* és az *imperium* között. Míg az előbbi inkább olyan jogot jelent, amely valamely dolog feletti kizárólagos hatalmat biztosítja, az utóbbi a személyi és területi fenségjogot, azaz szuverenitást jelent. *Grotius* szerint *dominium* naturális és morális okok miatt nem állhat fenn a tengeri területek felett. Természetben rejlő érv, hogy a tenger okkupáció tárgya nem lehet, míg az erkölcsi akadály pedig ebből kifolyólag az, hogy az ilyen

³⁰ Grotius, Hugo: *The freedom of the seas, or, The right which belongs to the Dutch to take part in the East Indian trade.* (translated by: Ralph Van Deman Magoffin) The Lawbook Exchange, Ltd., 2001. Online elérhető: The Online Library of Liberty. http://files.libertyfund.org/files/552/Grotius_0049_EBK_v6.0.pdf (2011.12.20.) Chapter I. p. 53-54.; A tengeri területeken túlmenően *Grotius* a szárazföldeken való portugál területszerzést is vitatta. A pusztán „meglátni és megszerezni” elven alapuló felfedezést, mint tulajdonszerzési jogcímet sem ismerte el (II. fejezet), tagadta, hogy Portugália akár háborús szerzés (IV. fejezet), okkupáció (V. fejezet), vagy akár elbirtoklás vagy szokásjog címén (VII. fejezet) megszerezte volna a kelet-indiai területeket. *Grotius* az eredeti művet hollandul írta, 1633-ban fordították latinra, és ezt a szöveget vette alapul *Magoffin*, amikor megjegyzésekkel ellátva megírta az 1916-ban kiadott latin-magyar könyvet.

³¹ Grotius: i.m. Chapter III. és X.; Shackelford, Scott: "Was Selden Right? The Expansion of Closed Seas and its Consequences." *ExpressO*, August 2010. http://works.bepress.com/scott_shackelford/8 p. 13.

jellegű területek mindenki által szabadon használhatóak. *Imperium* tárgya pedig azért nem lehet, mert ami *dominium* alá nem tartozhat, afelett *imperium* manifesztálódhat.³²

Isten nem az egyénnek adott dolgokat, hanem az emberiségnek. A Grotius-korabeli fogalmak azonban ettől nagyon eltérnek, a változást azonban maga a természet irányította, és azok a dolgok, amelyek elhasználhatóak voltak – mint az étel és az ital –, egyéni tulajdonná váltak, ahogy később a személyhez fűződő dolgok – ruhák, ingók és néhány élőlény – is, és végül az ingatlan területek is részben ebbe a kategóriába eshettek, mint az első két kategória származtatói.³³

A tulajdonlással megjelent az okkupáció, a foglalás fogalma, mint annak kifejezése, hogy a hajdan közös dolog egyéni tulajdonná válik. A folyamatnak tartósnak kell lennie, és kívülről láthatónak, vagyis az ingó dolgok okkupációja birtokbavételt, „lefoglalást”, a földeké pedig körülkerítést, vagy építmény elhelyezését igényli. Végző soron mindebből az következik, hogy amit nem lehet elfoglalni, az nem lehet az egyéné, és hogy ami a természeténél fogva nemcsak egy ember szükségleteinek kielégítésére szolgál, annak most és mindörökké ilyen feltételekkel kell mindenki rendelkezésére állnia. Minden, ami veszteség nélkül hasznosítható, ebbe a kategóriába tartozik, mint az emberiség közös dolga, ugyanis ezeket a természet úgy alkotta, hogy mindenki használhassa őket, ezek közös ajándékok a természettől. Ilyen a levegő, mert foglalás tárgya nem lehet, és az emberiség közös használatára teremtett. Ugyanezen okokból idetartoznak a tengervizek, akár halászati, akár hajózási célból nézzük. A tengerrel egy kategória alá esnek azok a dolgok, amelyeket az egyik használótól a másikig szállít, mint a homokot, amely a szárazföldek szélénél gyűlik össze. Ebből adódik az a nézet, hogy a tengerpart víz menti sávja ugyanúgy közös, ahogy a tenger.³⁴

Ezt a három dolgot már a rómaiak is *res communis* vagy *res publica* névvel illeték, míg a *res nullius* fogalommal azokat a dolgokat jelölték, amelyek a közösből kiszakíthatóak, az egyéné lehettek, vagyis okkupáció tárgyaiként tulajdonba vonhatóak (például a vadállatok, halak, madarak), de eredendően olyan csoportot alkotnak, amely mindenki számára elérhető, és egyetlen egyéné nem lehet az egész csoport. Maga a tenger semmilyen körülmények között nem kerülhet az egyén tulajdonába, de mindenki szabadon használhatja. Egyetlen kivétel ez alól az, ha ideiglenesen okkupáció tárgya lehet a terület, például ha a tengerparton építményt emelnek, akkor az az egyén tulajdona lesz az alatta fekvő területtel együtt, amíg az fennáll, de

³² Aure, Andreas H.: "Acquisition of Rights over the Sea According to Hugo Grotius's Theory of Natural Law." Reuna Workshop, Bergen 12-14 May 2008, Humboldt University Berlin. p. 2-11. <http://blogit.helsinki.fi/reuna/AureREVISED.doc> (2012.01.06.)

³³ Grotius: i.m. Chapter V. p. 61-62.

³⁴ Grotius: i.m. Chapter V. p. 62-64.

mihelyt elpusztul, leomlik, ezt a jogi jellegét elveszíti, és újból a köz dolga lesz.. Ugyanez a helyzet a vadállatokkal: eredetileg közös dolog, de ha valaki befogja, akkor saját dolog lesz, viszont ha az állat megszökik, és visszaszerzi az eredeti szabadságát, akkor újra közössé válik. Abban az esetben, ha egyetlen állam akarná egymaga elfoglalni az emberiség közös dolgát, az ugyanígy egyéni tulajdonnak minősülne, hiába reprezentál az állam egy közösséget, így jogszerűen nincs arra lehetőség, hogy az állam a tenger, a levegő vagy a tengerpart felett tulajdonjogot szerezzen. Az ún. közfoglalás – egy közösség, egy nép nevében gyakorolt okkupáció – ugyanis nem más, mint lepelbe burkolt egyéni foglalás. A tengeren pedig egyébként sincs lehetőség építményt elhelyezni, sem pedig területet elkeríteni, így nem lehet olyan kategóriába sorolni, mint a közösből kiszakítható, egyéni tulajdon esetleges tárgyát képező kategóriát.³⁵

Grotius ezen felül felhívta a figyelmet arra, hogy az elbirtoklás a tengeri területek feletti tulajdonszerzés esetében nem alkalmazható, mivel ez a jogintézmény a municipális jogban él, és nincs jogalapja annak, hogy a közösség dolgait hosszú idejű birtoklással egyéni tulajdonná lehetne tenni. A velencei és genovai tengeri területek feletti tulajdonról is úgy vélte, hogy az teljesen ellentétes a joggal, és azokat a jogászokat, akik mellette foglaltak állást, kizárólag az adott hatalomnak való behódolás vezérelte, mintsem a jogi helyzet valódi megítélése.

Paulus is ugyan azt állította, hogy lehetséges tulajdont szerezni a tengeren, a jogot pedig *Accursius* szerint privilégium vagy szokás útján lehet megszerezni, szavaikat azonban félreértelmezheték. *Ulpianus* értelmezésével fény derül azok valós jelentésére: szerint ha valaki a háza előtt halászik a tengeren, akkor a hát tulajdonosa megtilthatja ezt, és ezen joga ugyan a szokásból ered, tényleges jogalapja azonban nincsen, ezért a halászó ember az őt ért kár miatt keresettel élhet.³⁶

A *mare liberum* alapja a köztudomás ellenére tehát nem *Grotiustól* származik, hanem a római jogászoktól, az ő megállapításaikra épül a pamfletnek szánt, de disszertációvá bővült mű. A XVI. század első felében már spanyol jogtudósok is ellenezték az állami területszerzés lehetőségét a tengervízen, így *Francisco de Vitoria* és később *Vázquez de Menchaca* is, de a katolikus Spanyolországban nyilvánvalóan nem hangoztathattak a pápai bullákra épülő spanyol tengerpolitikával ellentétes nézeteket.³⁷ *Grotius* viszont idézte őket, és utalt a

³⁵ Grotius: i.m. Chapter V. p. 64-66.

³⁶ Grotius: i.m. Chapter VII. p. 75-76.

³⁷ Vidas (2010): i.m. p. 22.

megállapításaikra, ahogy *Alberto Gentilis* is hatott rá, aki úgy vélte, hogy a tengeren való tulajdonkövetelés olyan, mint a szárazföldön a rablás: jogszerűtlen.³⁸

Fontos kiemelni, hogy a *mare liberum* kizárólag a nyílt tengervízre vonatkozott, külön kategóriát jelent ugyanis a *mare interiore*, amely olyan tenger, amelyet minden oldalról szárazföld vesz körül.³⁹

Grotius a tengerjog tekintetében *laissez-faire* politika mellett tette le a voksát, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy ő a holland érdeket képviselte, arra kapott megbízást, hogy támassza alá a Holland Kelet-Indiai Társaság szabad kereskedelemét és a portugál kormány jogszerűtlen magatartását a kelet-indiai területeken. Emellett az sem elhanyagolható tény, hogy az érvei teljes mértékben a római jogra épülnek, és akkor is, és *Grotius* korában is a tengeri élővilágot kimeríthetetlen nyersanyagforrásnak tartották, és ez alapvetően befolyásolta a tengereken fennálló tulajdonszerzés lehetőségét.⁴⁰

2.3. Érvek a *mare clausum* mellett

A legyőzhetetlennek tartott spanyol Armada 1588-as vereségét követően megváltozott a világrend, a protestáns Anglia tengeri nagyhatalommá vált, így befolyása a tengerpolitika alakításában jócskán megnőtt. A Tudorok uralma alatt (1485-1603) Angliának nem voltak területi igényei a tengerek felett, annak ellenére, hogy a Brit-szigeteken a hollandokkal osztoztak a vízterületen, és a helyi halászat egyre jelentősebbé vált.⁴¹ I. Erzsébet a hajózás teljes szabadsága mellett tette le a voksát, és számos alkalommal deklarálta a tengerek szabadságáról vallott nézeteit. Ennek ellenére az angol jogirodalomban is megjelentek ezzel vitatkozó nézetek. *John Dee* 1577-ben amellett foglalt állást, hogy az idegen halászhajóknak a Korona számára hozzájárulást kellene fizetniük, amennyiben angol vizeken halásznak. Ez utóbbi az angol part menti vízterületet jelentette, amelyet Angliának jogában állt a sajátjának tekinteni, és katonai erővel is védelmezni, mindez pedig történelmi, biztonsági és nem utolsósorban gazdasági tényezővel indokolták. Két évvel *Dee* munkáját megelőzően *Edmund*

³⁸ Benton, Lauren: "Oceans of Law: The Legal Geography of the Seventeenth-Century Seas." Paper presented at Seascapes, Littoral Cultures, and Trans-Oceanic Exchanges, Library of Congress, Washington D.C., February 12-15, 2003. <http://www.historycooperative.org/proceedings/seascapes/benton.html> p. 11.; *Grotius és Gentilis nemzetközi joggal kapcsolatos nézeteinek összehasonlításáról* lásd: Kingsbury, Benedict: "Gentili, Grotius and the Extra-European World." in: Scheiber, H. N. (ed.): *The Law of the Sea*. Kluwer Law International, 2000. p. 39-60.

³⁹ *Grotius*: i.m. Chapter V. p. 68.

⁴⁰ Prows: i.m. p. 250.

⁴¹ Fulton, Thomas W.: *The Sovereignty of the Sea*. William Blackwood and Sons, 1911. p. 102.; Thurman: i.m. p. 86.

Plowden írt arról, hogy az angol vizek egészen addig a középvonalig terjednek, amely megfelel az Anglia és a szomszédos ország közötti vízterületet. Akkoriban I. Erzsébet uralkodott ezeken a területeken is, így az Angol (La Manche) - csatorna felett kizárólagos befolyással rendelkezett, *Plowden* azonban *Dee*-vel ellentétben nem is utalt arra, hogy maga a tenger államterület lenne, a két állam közötti tengeri határ helyzetével azonban egyetértett. *Dee* kifejezetten a tengeren megszerezhető szuverenitás mellett tette le a voksát. I. Erzsébet elutasította *Dee* érveit, ahogyan a pápai bullákkal történő – szárazföldön és tengeren való – területszerzést is, és a norvég, valamint dán igényeket is. 1580-ban *Hitchcock* nem a környező vizek feletti területszerzést hirdette, hanem a nemzeti halászati jogokra helyezte a hangsúlyt, és ennek biztosításához nem volt szükséges a tengerek kizárólagos használata.⁴²

I. Erzsébet haláláig (1603) Anglia azonban kizárólag azt követelte meg az idegen hajóktól, hogy ha azok a part közelében haladnak, akkor tiszteletük jeléül eresszék le a vitorlákat. Az öt követő I. Jakab azonban gyökeresen megváltoztatta az angol tengerjogpolitikát. 1604-től előírások sorozatát vezette be, amelyek 26 ún. *King's Chambers* elnevezésű zónákat hozott létre, amelyek a partvonal külső, tengerbe nyúló széleit összekötő vonalaktól a szárazföld felé eső vizeket – vagyis az így keletkező öblökben és bemélyedésekben megtiltott minden ellenséges, a part biztonságát sértő tevékenységet.⁴³ Az így megvont határok azonban nem jelentették a tengervíz feletti területszerzést, de biztonságos menedéket jelentettek a hajók számára. Az I. Erzsébet által támogatott kalózkodás visszaszorítása érdekében számos intézkedést tett, és az ókori és középkori tengerészeti regulákkal ellentétben nem a hajón elkövetett tevékenységeket szabályozta, hanem a bizonyos földrajzi zónákon belül tanúsítandó magatartást.⁴⁴ Emellett 1609. május 6-tól engedélyhez kötötte és megadóztatta az angol partok mentén halászó idegen hajókat, amely elsősorban a holland halászhajók ellen irányult.⁴⁵ Intézkedése egybeesett *Grotius Mare liberum* című munkájának kiadásával.

Halála után fia, I. Károly 1625-ben trónra lépett, és uralkodása alatt teljes mértékben eltávolodott a *mare liberum*-elvtől. Míg I. Jakab idején csak a part menti területeken való halászati jogokat követelte az állam, I. Károly már az Északi-tenger és az Angol-csatorna

⁴² Fulton: i.m. p. 102-105.; Thurman: i.m. p. 87-88.

⁴³ A jelenkorban ez tulajdonképpen az egyenes alapvonalak megvonását jelenti, amikor az alapvonaltól a szárazföld felé eső területek az állam kizárólagos szuverenitása alá tartozó államterületek. Ld. Proclamation of James I. relative to the King's Chambers, 1st March 1604; Declaration of the Jury of the Trinity House as to the Limits of the King's Chambers, 4th March 1604; Fulton: i.m. p. Appendix D. és E. p. 750-754.

⁴⁴ Fulton: i.m. p. 150.; Thurman: i.m. p. 89.

⁴⁵ Ld. Proclamation of James I. for the Restraint of Foreigners fishing on the British Coasts, 6th May 1609. Fulton: i.m. Appendix F. p. 755-757.

teljes területe feletti szuverenitást deklarálta, kitiltotta róluk a szabadon halászó idegen államok hajóit, megerősítette azok adófizetési kötelezettségét az érintett területen végzett bármiféle tevékenység esetén, továbbá azt, hogy az angol tengeri uralom elismerése céljából az idegen államok hajói kötelesek leeresztett vitorlával közlekedni a parthoz közeli vizeken.⁴⁶ Franciaország és Hollandia természetesen tiltakozott a vizek angol területként való elismerése ellen, de a leeresztett vitorlákat a saját partjaik közelében ezen államok is megkövetelték minden idegen hajótól.⁴⁷

I. Károly tengerpolitikájának igazolásaként született meg először 1616-ban *William Welwood De Dominio Maris*, majd 1635-ben *John Selden Mare Clausum* című műve, amelyet leggyakrabban *Grotius* munkájának ellenpólusaként szoktak emlegetni. I. Jakab felesége Dániai Anna hivatalosan is kérte férjét, hogy adományozza neki az 1609-es aktussal létesített halászati monopóliumot, amelynek bevételeiből a fényűző életmódját kívánta fenntartani anélkül, hogy ezzel az udvar kiadásait növelné. Jakab megtagadta felesége kérését, ezért Anna felkérte *Welwoodot*, hogy írjon a *mare clausum* koncepciójának védelmére egy értekezést kidomborítva annak előnyeit és jogi szempontból való védhetőségét. A jogásznak kapóra jött a munka, munkanélküliségként ugyanis királyi kegyért küzdött, főként azok után, hogy nem sokkal ezelőtt lemondatták a St. Andrews Egyetemen betöltött státuszáról.⁴⁸

Welwood egyetértett azzal a *grotiusi* tézissel, miszerint a magántulajdon emberi találmány, de ennek értékelésével már nem, és annak előnyei mellett foglalt állást magánjogi szemszögből. A *Digesta* passzusaival érvelt amellet, hogy a közösségi tulajdon egyet nem értést szül. Bármilyen köztulajdonról is legyen szó, irigység és rosszindulat miatt mostohán kezelik az emberek, és emiatt az azzal kapcsolatos adminisztráció is nehézkes, így a magántulajdon sokkal jobban szolgálja a dolgok birtoklását.⁴⁹ A tengert pedig birtokolható dolognak tarja két okból is: az okkupáció tartós jellege nem követelmény a birtokláshoz, elegendő, ha a birtoklási akarat fennáll.⁵⁰ A másik érv, hogy a szárazfölddel ellentétben a tengeren nem szükséges fizikai határjeleket elhelyezni a tulajdon kijelöléséhez, hiszen a térképeszek és a tengerészek is szélességi és hosszúsági fokokkal, valamint iránytű segítségével adják meg a pontos helyzetüket, így ha a tulajdonban lévő területet kell

⁴⁶ Proclamation of Charles I. as to preventing Abuses in the Narrow Seas and Ports, and Claiming Sovereignty of the Seas. Fulton: i.m. Appendix H. p. 759-762.

⁴⁷ Fulton: i.m. p. 209-210.

⁴⁸ Alsop (1980), 172.; Thuman: i.m. p. 140.

⁴⁹ Welwood *Grotius Mare Liberum* című művére válaszolva írta meg a saját tanulmányát. Armitage, David (ed.): *The Free Sea, trans. Richard Hakluyt, with William Welwood's Critique and Grotius's Reply*. Indianapolis, Liberty Fund, 2004. p. 66. http://files.libertyfund.org/files/859/Grotius_0450_EBk_v6.0.pdf (2012.01.02.)

⁵⁰ Armitage: i.m. p. 70.

meghatározni, a tengerészeti koordináták ehhez is megfelelőek.⁵¹ A végső érve pedig a skót tengerjogból leszűrt tapasztalatain alapul. *Grotius* ugyanis a köztulajdon mindenki által szabad való használatát a természeti kincsek bőségére, korlátlan rendelkezésre állására alapította, *Welwood* azonban a skót halászattal kapcsolatban éppen ennek ellenkezőjét látta, és előrevetítette a meg nem újuló erőforrások kiaknázásának problémáját.⁵²

Grotius úgy vélte, hogy *Welwood* nem létező dolgokat lát, és felhívta a figyelmet arra, hogy a polgári jog – amire tulajdonképpen *Welwood* a tulajdonszerzés lehetőségét alapította – és a népek joga, a *ius gentium* alapjában véve különbözik. Az előbbi embercsoportokon belül alkalmazandó, míg az utóbbi az embercsoportok közötti jog, amely szokásjogból, illetve kifejezett államok közötti megegyezésekből szűrhető le, és nem egy állam deklarációja vagy igényei alakítják. *Grotius* korrekciója már csak azért is szükségszerű, hiszen a tulajdon, mint magánjogi, és a szuverenitás, mint közjogi kategória nem mosható össze.⁵³

Selden munkájának közvetlen kiváltó oka I. Jakab 1618-as azon intézkedése, amellyel védeni kívánta az Északi-tengert és annak halállományát a hollandoktól, a publikációra azonban csak 1635-ben került sor a folyamatos angol-holland egyezkedési kísérletek miatt. *Welwood*hoz hasonlóan *Selden* is támogatta azt az elképzelést, hogy a tenger okkupálható, a pápai bulla nyomán történő területszerzést azonban ő is elutasította.⁵⁴ A tenger foglalás útján való megszerzésnek alapja pedig az azt övező szárazföld vagy szigetek feletti uralom. Analógia útján következtetett arra, hogy ahogyan a szárazföldön a tulajdonos olyan magas építményt emelhet, amelyet a technika enged, úgy a tengeren is addig lehet területet szerezni, ameddig a kincsei kiaknázhatóak, vagyis ameddig fizikailag hasznosítható a terület, így a birtoklás ténye nyilvánvaló.⁵⁵

3. A közös nevező: a mai tengerjog alapjainak lerakása

A *mare clausum* – *mare liberum* vitával kapcsolatban a közös nevező elérésének első lépcsője a holland *Cornelis van Bijnkershoek De dominio maris dissertatio* című 1702-es műve, amely leginkább az állam tengeri területének külső határát próbálta meghatározni, úgy vélte ugyanis,

⁵¹ Armitage: i.m. p. 70-71.; Thruman: i.m. p. 142.

⁵² Armitage: i.m. p. 74.

⁵³ Armitage: i.m. p. 72.

⁵⁴ Armitage: i.m. p. 83.

⁵⁵ Thruman: i.m. p. 145.; Selden, John: *Of the Dominion, or, Ownership of the Sea. Written at first in Latin an Entitled Mare Clausum sseu, De Dominio Maris*. Published by Special Command, London, William Du Gard, 1652. Fifth Book. Internet Archive: Digital Library of Free Books, Movies, Music and Wayback Machine <http://ia700307.us.archive.org/32/items/ofdominionorowne00seld/ofdominionorowne00seld.pdf> (2012.01.02.)

hogy az állam tengeri joghatóságával kapcsolatos minden kérdés oka a határ meghatározásának hiánya. Ahol az államok nem tudnak megegyezni a határ kérdésében, ott azt javasolja, hogy az ún. *ágyúlövés* szabályát alkalmazzák. Ennek megfelelően az állam addig jogosult sajátjaként kezelni a tengeri területet, ameddig a partról kilőtt ágyúgolyó elér. Ezzel megoldódik a birtoklás problémája, ugyanis ameddig az fizikailag védeni képes a területét másoktól, addig nem lehet megkérdőjelezni a birtoklás manifesztációját. Ameddig tehát a partról birtokolható a víz, addig az államot megilleti az afeletti szuverenitás, a birtoklás jele pedig az állami uralom kiterjesztésének eredménye: a védelem fizikai képessége. *Bynkershoek* elmélete így aláaknázza *Grotius* legfőbb tézisét, vagyis azt, hogy a tengert nem lehet birtokban tartani.⁵⁶ Azzal, hogy vízen is a joghatóság megnyilvánulását a szárazföldhöz hasonlóan az állami erőhatalomhoz köti, vagyis az a terület az államé, amit meg tud védeni másoktól (*terrae potestas finitur ubi finitur armorum vis*),⁵⁷ alapvetően aláaknázza a spanyol és portugál területszerzések jogszerűségét, hiszen nemcsak a tengeri területeket, hanem a szárazföldeket is anélkül tekintettek magukénak, hogy ténylegesen is joghatóságuk alatt tartottak volna. *Bynkershoek* elmélete szerint azonban ugyanazok a szabályok állnak a vízre, mint a földre: amit meg tud védeni az állam, azt képes a birtokában is tartani, és így tulajdonosként, szuverénként rendelkezhet vele: eladhatja, elcserélheti, eladományozhatja, vagyis bármit tehet vele akarata szerint.⁵⁸

Az ágyúlövés-szabály nyomán egyre inkább terjedt az a nézet, hogy a part menti vizeken elsősorban biztonsági céllal az idegen államok kizárásával állami szuverenitást gyakorolnak. *Anand* szavaival élve, összességében *Selden* nyerte a csatát a *mare liberum* és a *mare clausum* vitájában, hiszen hiába maradt szabadon a tengerek nagy része, a partok mentén megindult az állami terjeszkedés, és az állami attitűd egyértelműen jelezte, hogy a tenger is uralom alá vonható.⁵⁹ *Grotius* egyik alaptétele tehát megdőlt.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején azonban olyan változások zajlottak, amelyek a *mare liberum* elvet éltették. Megindult ugyanis az ipari forradalom, a kereslet és a kínálat által indukált folyamat eredményeként felpezsdült a kereskedelem főként az ázsiai és az afrikai területek irányába. Európa egyre inkább használatba vonta a kereskedelmi

⁵⁶ Crocker, Henry Graham: *The Extent of the Marginal Sea: a Collection of Official Documents and Views of Representative Publicists*. Washington, D.C. Government Printing Office, 1919. p. 14. <http://www.archive.org/stream/extentmarginals00statgoog#page/n6/mode/2up>; Thrumán: i.m. p. 137.

⁵⁷ Dean, Arthur: "The Second Geneva Conference on the Law of the Sea: The Fight for Freedom of the Seas." *AJIL*, Vol. 54. 1960. p. 760.

⁵⁸ Akashi, Kinji: *Cornelius van Bynkershoek: His Contribution to The Development of International Law*. The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 1998. p. 60.; Thrumán: i.m. p. 137.

⁵⁹ Fulton: i.m. p. 538.; Anand: i.m. p. 11.

útvonalakat, és a seldeni *mare clausum* szükségtelemmé vált, sokkal inkább megérte a tengerek és a kereskedelem szabadságát kiaknázni, így a kereskedelmi monopóliumok és a tengerek kizárólagos használatának koncepciója – Anand szavaival élve – természetes halált halt. Anglia nemcsak a nyílt tengerek szabadságának legerősebb propagálója lett, hanem a felügyelője is, és a kizárólagos halászati jogairól is lemondott három Hollandiával vívott háború után. Ázsia tekintetében ez nem sok változást hozott, hiszen ott a tengerek mindig is a szabad kereskedelem területei voltak, legfeljebb a hajózási útvonalakra biztonsága érdekében állapítottak meg célszerűségi okokból olyan szabályokat, amiket az európaiak is elfogadtak.⁶⁰

Egyre inkább elterjedt azonban az a nézet, hogy a tenger az államterülethez kapcsolódik, a kérdés csak az volt, hogy ez milyen széles sávot jelent, hiszen az ágyúlövés hossza az alkalmazott technika függvénye: kezdetben csak másfél mérföld volt, majd kettő, de az angolok az 1818-as halászati egyezményben például a 3 tengeri mérföld mellett tették le a voksukat, amelyet 1876-ban, 1878-ban és 1883-ban is jogalkotási aktussal erősítettek meg. Ezt a gyakorlatot követte öt Franciaországgal kötött szerződés, valamint az észak-amerikai, a csendes-óceáni, a ciprusi, valamint az ausztráliai gyarmatok esetében hozott aktusok is.⁶¹ Nagy Britannia nyomdokait követte az európai államok java része, valamint Oroszország is. Azok a nagy tengeri hatalmak ugyanis, akik kiterjedő halászati igényekkel bírnak – a nyílt tengerek szabadságát kihasználva –, abban érdekeltek, hogy a parti tengereket minél szűkebb sávra korlátozzák, hogy minél szélesebb körben tudják gyakorolni a szabad halászatot; a kisebb, kevésbé gazdag és fejlett technikával rendelkező államok, akik a part menti halászatból élnek, pont emiatt minél távolabbra tolnák a határokat. Chile például elfogadta a 3 tengeri mérföldes szabályt, de ezen felül 12 tengeri mérföldnyi biztonsági zónát követelt 1855-ben, amit viszont a porosz–francia háború során 150 tengeri mérföldes semlegességi zónává bővítette. A lépést számos egyéb latin-amerikai állam követte.⁶² Norvégia például egy időben követte az ágyúlövés szabályt, majd ehhez képest jócskán, kiterjesztette a parti tengerének határát. Az angol-norvég ezzel kapcsolatos vitát 1951-ben bírálta el a Nemzetközi Bíróság, és megerősítette Norvégia ezen jogát tagadva azt, hogy az angol gyakorlat olyan kötelező erejű szabályt testesítene meg, amitől nem lehet eltérni.⁶³

⁶⁰ Anand: i.m. p. 12-13.; Butler, Geoffrey – Maccoby, Simon: *The Development of International Law*. The Lawbook Exchange Ltd., London, 2003. p. 53.

⁶¹ Shackelford: i.m. p. 15.

⁶² Shackelford: i.m. p. 16.

⁶³ Nagy Britannia annak megállapítását kérte a Nemzetközi Bíróságtól, hogy a norvég parti tenger az ágyúlövés szabálynál, de legfeljebb 4 tengeri mérföldnél semmiképpen nem lehet kiterjedtebb. Tény azonban, hogy a norvég parti vizeken 1606-08-tól 1906-ig nem is halászhattak, majd az 1900-as évek első évtizedeiben számos konfliktus forrásává vált a két állam között a halászat ügye, ezért 1935-ben a Norvégia dekrétumban

Érdekes módon annak ellenére, hogy a parti tenger kiterjedésére sem volt általános gyakorlat, az állami szuverenitás további kiterjesztésének nem volt akadálya, és már az 1800-as évek második felében megjelentek olyan törekvések, amely az államterületként számon tartott tengeri sávon túl is bizonyos állami jogosítványokat érvényesítettek. Ilyen volt a *hovering acts* összefoglaló névvel illetett, Nagy Britannia kibocsátott – de 1876-ban hatályon kívül helyezett – intézkedések sora, amelyek a parti tenger utáni 12 tengeri mérföldes sávban a csempészet elleni rendszabályokat vezettek be, és itt a vámszabályokat is érvényesítették, vagyis ezen a ponton tovább korlátozták a nyílt tengerek szabadságát.⁶⁴ Az USA már 1799-től érvényesített hasonló jogokat a parti tengeren túl, és a *Supreme Court* több esetben is elismerte idegen államok ezen a jogon alapuló igényének kikényszerítési lehetőségét a parti tengeren túl.⁶⁵ Oroszország, Franciaország, Belgium, Olaszország és Spanyolország is érvényesített hasonló jogokat a parti tengeren túl, ahogy a Skandináv államok, és néhány latin-amerikai is.⁶⁶

Az állami szuverenitás-terjeszkedés már a XIX. században is olyannyira felélénkült, hogy egyes államok nemcsak biztonsági és rendészeti szabályok betartását érvényesítették a parti tengeren túl, hanem kizárólagos halászati jogot is követeltek. Ez utóbbit azonban a szokásjogban ekkor még nem ismerték el.⁶⁷

A kereskedelem és az államok közötti kapcsolat előmozdítására azonban idegen hajók számára a parti tengeren való hajózást engedélyezték, amennyiben annak nem volt ellenséges, a parti államot sértő szándéka. A békés áthaladás joga kifejezi az államok egymástól való kereskedelmi függésének és a tengeri területek felé terjeszkedő hatalmának a kompromisszumát, abban az esetben ugyanis, ha a hajózás szabadsága csak a parti tengeren túl érvényesül, akkor semmi haszna nem lenne.⁶⁸

A kereskedelem szabadsága azonban nem azt jelentette, hogy a *Bijnkershoek* által hirdetett eszméket is elvetették volna, így a parti tengereken továbbra is érvényesítették az állami szuverenitást, annak ellenére, hogy a jogosítványok kiterjedésére nem fogadtak el egységes álláspontot, ahogy a halászat szabadsága is folyamatos problémát okozott.

állapította meg az addig szokásjogban ismert alapvonalát és tengeri határait. *Fisheries (United Kingdom v. Norway)* [1951] ICJ Rep. 1951. p. 121.; 124.; 132.

⁶⁴ Robertson, Horace B.: "The "New" Law of The Sea." *Naval War College, Newport Paper #3* October 1992. p. 6.

⁶⁵ *Church v. Hubbard*, 6 US (2 Cranch) 187, 1804. in: Fenwick, Charles G.: *Cases on International Law*. Callaghan and Company, Chicago, 1935. p. 496-500.; Sutton, Gary: "Pollution Prevention in the Arctic - National and Multinational Approach Compared." *Ottawa Law Review*, Vol. 5. No. 32. 1971-1972. p. 45.

⁶⁶ Jessup, Philip, C.: "The Anti-Sumgling Act of 1935." *AJIL*, Vol. 31. 1937. p. 88-92.

⁶⁷ Robertson: i.m. p. 6.

⁶⁸ Agyebeng: i.m. p. 14-15.

Ráadásul a tengerek nagy részén a háborúra, a csempészárukra, a blokádra és a semlegesekre vonatkozó szabályok mindig is a hadviselő feleken múltak, így gyakran sértették a semleges államok szabad hajózáshoz és kereskedelemhez való jogát.⁶⁹ Ez a tendencia a világháborúk során csúcsosodott ki, főként 1939-1944 idején, amikor a nyílt tengerekből hatalmas darabokat hasítottak ki, akár abból a célból, hogy az ellenséget távol tartsák, akár azért, hogy fegyverkísérleteket végezzenek, veszélyeztetve ezzel a terület békés felhasználóit.⁷⁰ A tiltakozást a hadviselő államok gyakran az önvédelem jogára és az ésszerű megelőző intézkedésekre hivatkozva utasították el.⁷¹

Összegezve elmondható, hogy úgy lépett a világ a XX. századba, hogy néhány általános elven túl, a Föld 70%-át uraló tengerek világát nem uralta egyöntetű gyakorlat, helyette azonban olykor egymásnak ellentmondó, bizonytalan szabályok konfliktusa jellemezte.

Összegzés

A mai tengerjog, mint az állami szuverenitás tengeri területeken való gyakorlásának szabályösszessége hosszú és ellentmondásokkal tűzdelt utat járt be, amelynek egyes állomásai alapvetően befolyásolják a jelenkor tengerpolitikáját. A tanulmány célja az volt, hogy a gyökerektől elindulva bemutassa az ókorban kialakult alapkoncepciót és annak változásait addig a pontig, amikortól már a jelenkori tengerjogi szabályok alapjáról beszélhetünk. A fejlődés során az alapkoncepció 180%-os fordulaton ment át: a római kori *res communis omnium usus* kategóriától a XIX. századra eljutottunk odáig, hogy a tengeri területek is birtokba vehetőek, és állami szuverenitás tárgyai lehetnek, de az egységes szabályozás és tengerjogi koncepció hiányában a jogterületet alapvetően a bizonytalanság jellemezte, amelynek a XX. század kodifikációs hulláma igyekezett véget vetni.

⁶⁹ Keith, Berriedale A.: "Freedom of the Seas." *The Canadian Law Times*, Vol. 38. 1918. p. 230-241. A témáról részletesen lásd Pigott, Francis: *The Freedom of the Seas. Historically Treated*. Oxford University Press, 1919. p. 14-90.

⁷⁰ Anand: i.m. p. 15.; Tucker, Robert W.: *The Law of War and Neutrality of the Seas*. The Lawbook Exchange, Ltd., New Jersey, 2006. p. 3-13. Az első világháború vonatkozásában lásd részletesen: Anonymus: *Sea Warfare and International Law during the Late War*. Appeal Printing Company, New York, 1922.

⁷¹ Donahue, Thomas E.: *Self Defense and Freedom of the Seas*. Thesis, Naval Postgraduate School, Dudley Knox Library, 1964. p. 32-42.

<http://ia600800.us.archive.org/10/items/selfdefensefreed00dona/selfdefensefreed00dona.pdf> (2012.01.03.)